

Lze tedy uzavřít, že všechna jádra základních hospodářských oblastí fungují dále, poněvadž zpomalení v růstu Teplíc je sice řadí do druhé kategorie, ale nemůže mít vliv na jejich existenci jako jádra. Kromě toho přistupuje jako jádro Děčín, který vykazuje růst 8,66 %, takže nedostatek růstu obyvatel lze považovat za překonaný.

Při zachování kritérií pro vymezení oblastí po nalezení jejich hospodářských jader docházíme k těmto závěrům:

1. Pokračuje posilování významu Chomutovské a Žatecké ZHO, kde jsou relativně větší nevyužité rezervy podmínek přírodních (uhlí, voda) i podmínek hospodářských (pracovní síly, určité rezervy v zemědělství).

2. Na východě sledovaného prostoru se formuje nová hospodářská oblast, zásluhou konsolidace průmyslu na Rumbursku, která však dosud zde nemá vhodné jádro. Hospodářsko-územní svazky Rumburska s děčínským jádrem vzrůstají proti svazkům s Českou Lípou, zvláště zásluhou administrativního spojením.

3. Děčínská základní hospodářská oblast je skutečností, neboť má všechny nezbytné předpoklady existence, i když na poměrně nevelkém území.

Geografický ústav ČSAV bude dále pracovat na úkolech komplexní fyzicko-geografické a hospodářskogeografické rajonizace, poněvadž sledovat otázky regionálního vymezení a vývoje oblastí odpovídá potřebám rozvoje národního hospodářství a patří k předním úkolům geografického výzkumu.

VLASTISLAV HÄUFLER

PŘÍSPĚVEK KE GEOGRAFII OBYVATELSTVA SEVEROČESKÉHO KRAJE. ROZDÍLY MEZI LĚTY 1961 A 1921

Počet obyvatelstva Československé socialistické republiky dosáhl r. 1961 (1. 3.) 13 741 529 (předběžné údaje, obyvatelstvo přítomné) a tak již opět přesahuje počet obyvatel z r. 1921 (15. 2.), kdy bylo v novém státě napočteno prvním řádným sčítáním 13 003 446 lidí. Je to skoro o 5,7 % více a pro samotné české země vychází v porovnání počtu obyvatelstva v uvedeném období (9 628 092 a 10 009 587) negativní rozdíl jen 3,8 %. Průměrný roční přírůstek na 1 000 obyvatel středního stavu je pro ČSSR za toto čtyřicetileté období +1,3, pro české země -0,9. Připomínáme, že za období 1869—1921 týž koeficient dosahuje +4,8 pro celý stát a +5,2 pro české země.

Byly tedy již v podstatě v y r o v n á n y ztráty obyvatelstva, které byly způsobeny důsledky války, tj. především odchodem německého obyvatelstva z pohraničí (koncem r. 1937 žilo v našich zemích 14 446 994 obyvatel a koncem r. 1945 jen 13 533 864). Ale veliké rozdíly vznikly ve smyslu geografického rozložení obyvatelstva v naší republice.

Svým rozsahem vskutku ojedinělé změny v geografii obyvatelstva československých zemí se ovšem nedají dobře sledovat ukazateli pro celý stát nebo české země. Je to obtížné vlastně v každém případě, i když nemyslíme na demografické problémy v užším slova smyslu, ale na g e o g r a f i c k é rozložení obyvatelstva, jeho p ř e s u n y a ekonomicko geografické p ř í č i n y, které se přitom nejvíce uplatňují, či n á s l e d k y jaké vyvolávají. Vybrali jsme Severočeský kraj, území největších změn, abychom se pokusili o stručný rozbor a charakteristiku.

Severočeský kraj, s výjimkou menší oblasti na jihu (Roudnice n. L., Louny, Železný Brod) spadá skoro celý do tzv. „pohraničí“, oně části našich zemí, které německo-fašističtí útočníci, podporovaní britsko-francouzskou diplomacií, okupovali již na podzim r. 1938. Bylo to území národnostně smíšené, např. i v Ústí n. L. a Liberci, Teplicích a Děčíně, čítala česká menšina pětinu obyvatelstva a v Mostě s příměstskými osadami dokonce byly obě národnosti počtem příslušníků v rovnováze a podobně tomu bylo i v Duchcově. V převahou německých okresech Most, Duchcov, Teplice a Ústí n. L. bylo 27 obcí s českou většinou. V Seve-

ročeském kraji jako celku bylo Čechů r. 1921 23,8 % a r. 1930 26,5 % a toto číslo se do r. 1938 ještě o něco zvětšilo. Jen menší část Čechů se odvážíla zůstat v okupované oblasti, většina se vystěhovala dále do vnitrozemí a s nimi i část německých antifašistů. To byl začátek velikých změn, neboť předcházející období, tj. léta 1921—1938, se vyznačovala vývojem normálním. Obyvatelstva v nynějším Severočeském kraji zvolna přibývalo přirozenou měnou a z malé části též stěhováním.

V r. 1921 (15. 2.) žilo v Severočeském kraji 1 454 543 obyvatel a nyní je přítomných (1. 3. 1961) 1 104 027 (hustota 141 obyv. na 1 km²), tedy méně o 24,1 procenta. Průměrný roční úbytek na 1 000 obyvatel středního stavu je pro toto období — 6,8. Ale i kraj Severočeský, třebaže nejmenší, je oblastí ještě příliš rozsáhlou, spojující části zcela odlišné v pozorovaném jevu. Již sledováním podle okresů odhalíme některé z rozdílů.

	Počet obyvatelstva		Celkový přírůstek či úbytek		Roční přírůstek na 1 000 obyvatel středního stavu
	r. 1921	r. 1961	absolutní	relativní	
Okres:					
Ústí n. Lab.	118 772	103 492	— 15 280	—15,2 %	— 3,4
Česká Lípa	115 863	78 725	— 37 138	—32,0	— 9,5
Děčín	213 071	133 936	— 79 135	—37,1	—11,4
Chomutov	134 616	95 906	— 38 710	—28,7	— 8,3
Jablonec n. N.	115 351	87 334	— 28 017	—24,3	— 6,8
Liberec	187 693	142 841	— 44 852	—23,8	— 6,7
Litoměřice	142 140	114 074	— 28 066	—19,7	— 5,4
Louny	122 179	86 309	— 35 870	—29,3	— 8,6
Most	118 262	119 694	+ 1 432	+ 1,2	+ 0,3
Teplice v Č.	186 596	141 716	— 44 880	—24,0	— 6,8
Severočeský kraj	1 454 543	1 104 027	—350 516	—24,1	— 6,8
České země	10 009 587	9 628 092	—381 495	— 3,8	— 0,9
ČSSR	13 003 446	13 741 529	+738 083	+ 5,7	+ 1,3

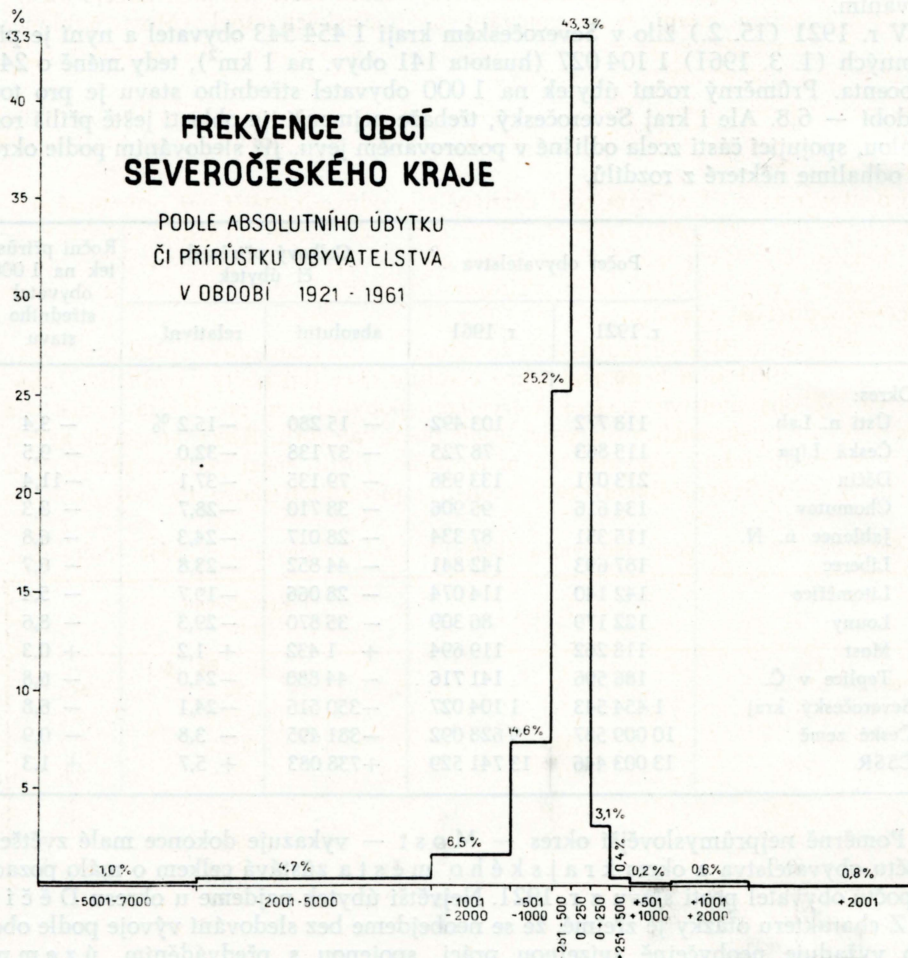
Poměrně nejprůmyslovnější okres — M o s t — vykazuje dokonce malé zvětšení počtu obyvatelstva a okres k r a j s k é h o m ě s t a zůstává celkem o málo pozadu v počtu obyvatel proti stavu z r. 1921. Největší úbytek najdeme u okresu D ě č í n.

Z charakteru otázky je zřejmé, že se neobejdeme bez sledování vývoje podle obcí. To vyžaduje neobyčejně svízelnou práci, spojenou s předváděním ú z e m ě a d m i n i s t r a t i v n í sítě z r. 1921 na stav r. 1961. Přejmenování, slučování a rozdělování obcí velmi ztěžuje každou podobnou práci. Bylo však možné to provést a pouze ve 12 případech jsme museli 2 až 3 obce spojit, neboť vzájemné změny ve vymezení byly zcela nepřehledné. *)

Severočeský kraj má r. 1961 803 obcí: jsou o průměrné plošné velikosti 9,7 km² (tedy o něco méně, než je průměr v ČSSR — 10,7 km²) a průměrně mají po

*) V okr. Česká Lípa: Jestřebí + Zahrádky + Srní u Č. L., Slunečná + Prácheň, Drchlava + Pavlovice; v okr. Děčín: Kamenná N. Víska + Veselý; v okr. Jablonec n. N.: Kořenov + Albrechtice + Desná; v okr. Liberec: Český Dub + Hradčany + Kobyly, Kryštof. Údolí + Chrástava; v okr. Litoměřice: Brozany + Nové Dvory; v okr. Teplice v Č.: Krupka + Modlany.

1 374 obyvatelích (tedy o něco více než je v ČSSR průměr — 1 148 lidí). Ve více než polovině z nich (443) žije méně než po 500 obyvatelích. Spojování obcí nepostoupilo ještě tak, jak jsme původně předpokládali, leda s výjimkou horských a pohraničních (v užším slova smyslu) území, kde však již i dříve byly obce rozsáhlejší, než jinde. Např. obcí s menšími katastry než 250 ha je dosud v kraji 35 a méně než 100 obyvatel jich má 18.

V ČSSR zůstává dále přes revizi územně-administrativního stavu mnoho příměstských obcí, nepřipojených k městům, s nimiž ekonomickogeograficky tvoří již jeden celek. I v Severočeském kraji je řada takových případů. Respektovali jsme známý návrh Kabinetu pro geografii ČSAV, který přijala i redakční rada Národního atlasu ČSSR, ač bychom v několika případech chtěli jít v revizi dále. A tak jsme zvětšili 18 severočeských měst o 40 předměstských (aglomerovaných) obcí. **)

**) K Ústí n. L.: Brná, Hrbovice, Koštov, Mojžíř, Neštěmice, Skorotice, Strábrníky, Svádov, Vaňov; k České Lípě: Dolní Libchava; k Novému Boru: Polevsko; k Chomutovu: Spořice; k Jablonci n. N.: Kokonín, Mšeno n. N., Vrkoslavice; k Liberci: Doubí, Ostašov, Rudolfov, Stráž n. N., Vesec; k Vratslavicům: Proseč; k Lovosicům: Lhotka n. L.; k Roudnici n. L.: Dobříň;

Připojením aglomerovaných obcí a také již uvedeným vynuceným spojením několika dalších (12) se nám počet obcí snížil. Potom jsme ještě vyloučili ze souboru 18 nejmenších obcí s méně než 100 obyvateli; tím, že jsme je připojili k některé ze sousedních menších obcí.***) Počet „obcí“ či lépe pozorovaných jednotek je potom místo 803 jen 733.

Tyto naše úpravy pro geograficko-statistický rozbor často jen předcházejí skutečným revizím, např. v připojování předměstských sídel (Most, Jablonec n. N.) i nutném zániku nejmenších sídel, jako samostatných obcí (Mníšek s 20 obyvateli je asi nejmenší obcí v ČSSR).

Pro všechny obce jsme vypočetli rozdíl počtu obyvatel mezi roky 1921 a 1961 jak v absolutních, tak v relativních číslech a výsledky vyjadřujeme jak statisticky, tak kartograficky.

Prostý rozdíl se nám zdál výstižnější a odůvodněnější než průměrný roční přírůstek na 1 000 obyvatel středního stavu. Zde nejde u většiny sídel o souvislý čtyřicetiletý vývoj, ale o dva odlišné úseky, rozdělené výměnou skoro všeho obyvatelstva v r. 1945 resp. 1946. Přirozeně, že při rozsahu materiálu je mimoto vítána jednoduchost výpočtu.

Poznámku zaslouží ještě skutečnost, že sčítání r. 1921 zachytilo „přítomné“ obyvatelstvo a r. 1961 jsou k dispozici pro všechny obce jen počty „bydlícího“ obyvatelstva (tj. obyvatelstvo hlášené k trvalému pobytu); jen pro města s více než 10 tis. obyvateli jsme měli k dispozici údaje obou kategorií. Když jsme tedy aspoň pro ně používali údajů obyvatelstva přítomného, rozdíl mezi počtem přítomných a bydlících se v Severočeském kraji zmenšil z původních skoro 19 tisíc na málo

Obce Severočeského kraje podle relativního úbytku či přírůstku obyvatel v období 1921–1961

	Počet obcí	%	Počet obyvatel v tis.	%
Úbytek do 10 %	40	5,4	290,1	26,5
11 – 25 %	96	13,1	103,4	9,4
26 – 50 %	344	47,1	303,7	27,7
51 – 100 %	213	29,1	94,9	8,6
Přírůstek do 10 %	17	2,3	130,1	11,9
11 – 25 %	9	1,2	84,1	7,7
26 – 50 %	6	0,8	65,4	6,0
51 – 100 %	5	0,6	20,6	1,9
přes 100 %	3	0,4	3,2	0,3
	733	100,0	1 096,5	100,0

k Lounům: Černčice; k Mostu: Kopisty, Souš; k Litvínovu: Hamr, Janov, Záluží; k Dolnímu Jiřetínu: Horní Jiřetín; k Lomu u Mostu: Libkovice; k Teplicům v Č.: Novosedlice, Proboštov, Řetenice, Sobědruhy, Újezdecké; k Duchcovu: Jeníkov, Ladvice; k Dubí: Mstišov; k Oseku: Háj u Duchcova. Od doby po sčítání lidu r. 1961 bylo v několika z uvedených případů provedeno i administrativní sloučení.

***) V okr. Ústí n. L.: Kojetice, Suchá, Suletice; Česká Lípa: Skalka; Děčín: Mezná; Liberec: Rašovka, Zábrdí; Litoměřice: Horka, Maškovice, Ostré, Srdov, Stankovice, Šepetalý; Louny: Řisuty, Tatinná, Třískolupy; Most: Mníšek; Teplice v Č.: Cervený Újezd.

Obce Severočeského kraje podle absolutního úbytku či přírůstku obyvatel v období 1921—1961

	Počet obcí	%	Počet obyvatel v tis.	%
Úbytek do 100 obyvatel	101	13,8	43,4	4,0
101— 250	208	28,6	82,6	7,5
251— 500	185	25,5	109,0	9,9
501—1 000	108	14,6	123,4	11,3
1 001—2 000	48	6,5	113,6	10,4
přes 2 000	43	5,8	320,2	29,2
Přírůstek do 100 obyvatel	14	1,9	12,6	1,1
101— 250	10	1,3	18,7	1,7
251— 500	3	0,4	21,4	2,0
501—1 000	2	0,2	12,3	1,1
1 001—2 000	5	0,6	103,5	9,4
přes 2 000	6	0,8	135,8	12,4
	733	100,0	1 096,5	100,0

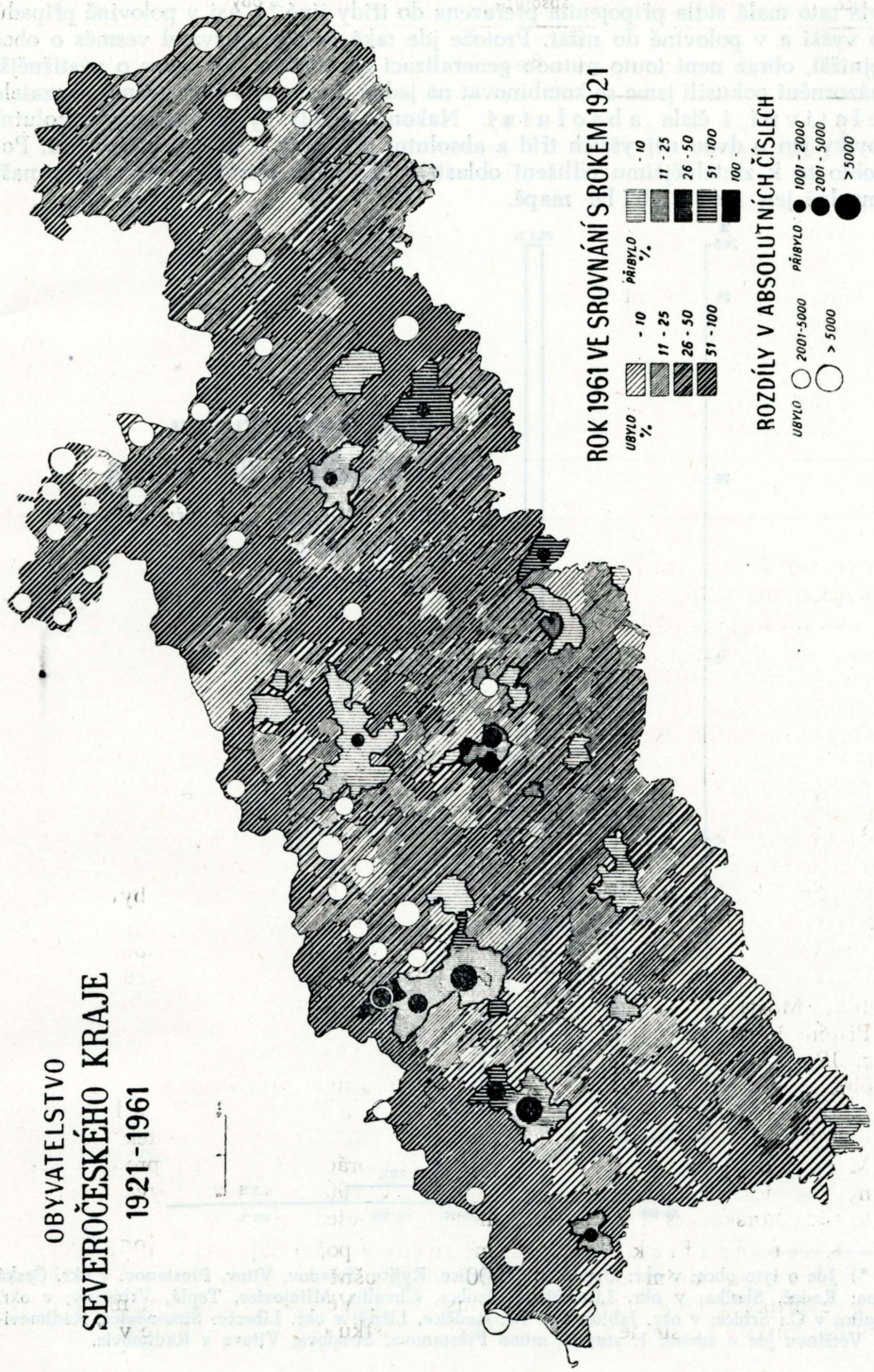
více než 7 tisíc (r. 1961). To již můžeme opomíjet; rozptýlením do mnoha set sídel se rozdíl zcela ztrácí.

V absolutních číslech největší negativní rozdíly najdeme u Duchcova (s Jeníkovem a Ledvicemi) — má o 6 651 méně obyvatel, než r. 1921 (r. 1961 12 349, r. 1921 19 000), tj. asi 35 % a u Varnsdorfu — o 6 077 obyvatel méně (r. 1961 14 251, r. 1921 20 328), tj. o 30,3 %. Ještě dalších 5 sídel má dnes o více než 5 tis. obyvatel méně, než r. 1921. Největší přírůstek, tj. více než 5 tis. obyvatel r. 1961 proti stavu z r. 1921 mají jen 2 města. Především Most (s Kopisty a Souší) + 12 412 (51 714 a 39 302 obyvatel). V relativních číslech je to 31,8 %. Přitom je výsledek dosažen za poslední desetiletí. Po plném osídlení Čechy r. 1947 měl Most 35 330 obyvatel. Ale brzo potom nastala velká výstavba a soustředování obyvatelstva do Mostu i z některých rušených hornických obcí. Chomutov (se Spořicemi) vzrostl proti r. 1921 o + 5 287 obyvatel (36 757 a 31 470), tedy o 17,0 %.

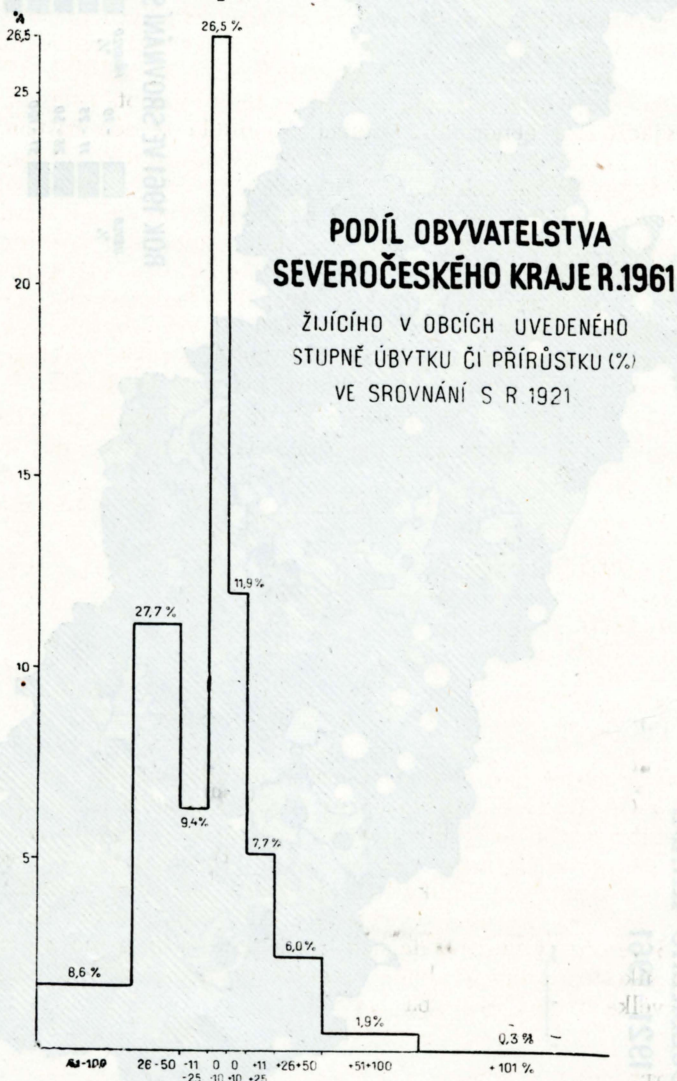
V relativních číslech je tomu jinak a jako extrém vystoupí do popředí sídla menší. Největší úbytek mají obce Mníšek v Krušných horách (okr. Most), jemuž ubylo 94,6 % obyvatel: žilo tu 368 lidí a dnes je jich 20. Přitom ještě po vystěhování Němců a osídlení Čechy měl Mníšek 97 obyvatel r. 1947. Krásný Les v Krušných horách (okr. Ústí n. L.) ztratil 92,7 % obyvatel: r. 1921 1 973, dnes pouhých 144. Jiným příkladem jsou Ervěnice s úbytkem 95,6 %. R. 1921 v nich žilo 4 028 a sčítání r. 1961 našlo v této obci, ustupující povrchové těžbě uhlí, jen 176 lidí. Největší přírůstek zaznamenal Meziborí na Mostecku, již v Krušných horách, se sídlištěm pro doly a zejména Chemické závody v Záluží, + 875 %. R. 1961 má 2 906 obyvatel — r. 1921 to byla horská ves o 298 obyvatelích. Je to ovšem výjimka.

Kartograficky vyjadřujeme změny v počtu obyvatel r. 1961 vůči r. 1921 v mapě v původním měřítku 1 : 200 000. Plošně nejmenší obce — do 250 ha — jsme připojili vždy k některé ze sousedních. Většinou se přitom nic nezměnilo, neboť zůstaly ve stejné třídě úbytků či přírůstků obyvatelstva. Ale v 17 případech

OBYVATELSTVO
SEVEROČESKÉHO KRAJE
1921 - 1961

byla tato malá sídla připojením přeřazena do třídy jiné.*) Asi v polovině případů do vyšší a v polovině do nižší. Protože jde také počtem obyvatel vesměs o obce nejnižší, obraz není touto nutnou generalizací zkreslován. Ve snaze o výstižnější znázornění pokusili jsme se kombinovat na jedné mapě resp. kartogramu ukazatele relativní i čísla absolutní. Nakonec mohly být znázorněny absolutní úbytky jen u dvou nejvyšších tříd a absolutní přírůstky u tří nejvyšších tříd. Pomohlo to k zřetelnějšímu odlišení oblastí s úbytky a přírůstky obyvatel v naší úmyslně jen černobílé mapě.

*) Jde o tyto obce: v okr. Ústí n. L.: Kojetice, Ryjice, Stradov, Vítov, Přestanov; v okr. Česká Lípa: Radeč, Skalka; v okr. Litoměřice: Hrobce, Chválín, Mířejovice, Teplá, Vrbičany; v okr. Teplice v Č.: Srbsice; v okr. Jablonec n. N.: Radčice, Lišný; v okr. Liberec: Šimonovice, Radimovice. Většinou jde o změnu 1. stupně, mimo Přestanova, Stradova, Vítova a Radimovic.

Sledované změny v počtu obyvatel obcí Severočeského kraje dovoluují závěry vcelku optimistické. Osídlovací fáze, typická pro celou řadu poválečných let zřejmě dávno skončila a dnešní vývoj není zvláštností Severočeského kraje. Zmenšení počtu obyvatel v malých sídlech proti prvním poválečným letům je analogií podobného vývoje ve vnitrozemí. Největší změny v geografickém rozložení obyvatelstva jsou v hnědouhelné pánvi následkem revize rozdělení ploch pro výrobu a osídlení. K těmto jevům přistupuje soustředování obyvatelstva ve všech částech kraje (opět stejně jako v celé ČSSR) — do větších sídel, jak to vyžaduje vytváření podmínek pro dokončení socialistických přeměn, také na venkově. Vylidnění Krušných hor je spíše zdražený jev, než politováníhodný. Města, která se táhla jako růženec po celé náhorní plošině, neměla již dávno hospodářskou základnu a upadala celé století. Také extrémní hustota osídlení Šluknovského výběžku vyjadřovala nenormální situaci. Vyvinula se zde růstem lehkého průmyslu, který byl řízen ze zahraničí, takže území ztrácelo ekonomicky spojení s Čechami. Proto by byl pokles počtu obyvatel jistě reakcí na nevyhnutelné změny ekonomické, i kdyby vývoj byl jiný než ten, který vedl k odsunu. V hnědouhelné pánvi se střídají sídla rostoucí a sídla, která jsou postupně likvidována následkem povrchové těžby. Mimo města v této oblasti je vidět vzrůst i sídel podél Labe (chemický průmysl aj.) a Doks (rekreace). Všeobecně můžeme říci, že města (a okresy), které ztratily při velkých změnách nejvíce obyvatelstva, získávaly již i předtím méně než ostatní a naopak. Při dnešní struktuře velkých okresů jsou rozdíly mezi nimi v hustotě osídlení menší, než v r. 1921.

Severočeský kraj (do r. 1960 Ústecký a Liberecký) má dosti příznivý demografický vývoj, který zaručuje o něco větší přírůstky, než v kterékoli jiné, stejně velké části Čech.

	přirozený přírůstek %	přírůstek stěhováním %
1955	8,0	-1,5
1956	8,5	-0,6
1957	7,2	1,1
1958	6,2	1,6
1959	4,9	1,0
1960	5,3	0,0
1961	5,2	-1,1

Přirozený přírůstek je o něco větší, než je průměr českých zemí, ale samozřejmě menší než v ČSSR, zásluhou Slovenska. Věková skladba jen v několika okresech dřívějšího Libereckého kraje a v částech okresů, které nebyly znovu osidlovány, nezajišťuje přirozené přírůstky i do budoucna. Mezikrajové stěhování je v rovnováze, resp. vykazuje v několikaletém průměru přírůstky. Škoda, že v r. 1961 po 5 letech opět tak převažují vystěhovalí. Ale podle direktiv nejvyšších státních orgánů je Severočeský kraj i v dalších letech preferován a pro zajištění svých ekonomických úkolů (průmysl) bude získávat přistěhovalectvím odjinud, což také podněcuje velká bytová výstavba.

CTIBOR VOTRUBEC

NOVÁ MĚSTA A SÍDLIŠTĚ SEVEROČESKÉHO KRAJE

Socialistické budování je spojeno s přestavbou sídelní sítě a největší změny jsou v Severočeské hnědouhelné pánvi a na Ostravsku, kde se řada sídel v důsledku